

סגפן מלא תשוקה

הביוגרפיה החדשה על מייסד חקר הקבלה גרשם שלום, שדמותו אינה מפסיקה לרתק, מדגישה את להט אישיותו הסוערת שאותו ניתב לכתיבתו המחקרית, ליחסיו עם הזולת וגם לתפיסתו הציונית / אריאל הורוביץ /

גרשם שלום

דוד ביאל
מאנגלית: אמוץ
גלעד
מאגנס, 2019, 203
עמ'

הומרארוטי ומדגיש שהוא רואה באנקדוטות הללו מחייו הצעירים של שלום מפתח להבנת אישיותו. "נהוג לראות בשלום חוקר העמל לבדו במגדל השן על חשיפת כתבים נסתרים או נשכחים מתולדות היהדות, אך הדימוי הזה רחוק מן המציאות כרחוק מזרח ממערב", כותב ביאל, ומוסיף: "שתי נשמות שכנו בחזהו: הסגפן קר הרוח והמאהב מלא התשרי קה" (עמ' 44).

אלו משפטי מפתח בספר, שכן ביאל עמל להדגיש בו את הארוס של שלום, את הלהט שניתב לכתיבתו המחקרית, ליחסיו עם הזולת וגם לתפיסתו הציונית, הרומנטית (על מצבתו של שלום בבית העלמין בס' נהרדיה נכתב: "איש העלייה השלישית", כביכול עסק בחקלאות ובהתיישבות); וכל זאת לצד תקופות של דיכאון ונמיכות רוח, שליוו אותו לא רק כאדם צעיר אלא גם בשנות הארבעים והחמישים לחייו.

האפיון הזה של ביאל משכנע, וניכר גם מקריאה שגרתית בספריו של שלום. כל המעיין בספרו המר-נומנטלי "שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חייו", מגגנס אופוס בשני כרכים שראה אור ב־1957, יבחין מיד בכך שאין כמעט עמוד בספר שאין בו סימני קריאה, סימן פיסוק שהורד כליל מספרות המחקר ואפילו מן העיתונות המודפסת. בספר הזה, שנקרא עד היום כמו רומן בלשי, שיקע שלום פאתוס שהיה נדיר גם לזמנו, והוא חלק מן הקסם של כתביו. ביאל מראה באופן משכנע כיצד הלהט הזה שזור בתולדות חייו ובאישיותו של גיבור ספרו.

ראשית דרכו של שלום אל חקר הקבלה, טוען ביאל, הייתה קשורה למה שהוא ראה כהבי נה שגויה של היהדות. ביאל מצטט במכתב מרתק שכתב שלום לזלמן שוקן ב־1937, תחת הכותרת "הערה כנה על המניעים האמתיים ללימודי הק' בלה שלי": "כך הבשילה בי השאיפה לכתוב את המטפיזיקה של הקבלה, ולא את ההיסטוריה שלה", כותב שלום, "נדהמת מן הדלות של מה שמכונה לעתים 'הפילוסופיה של היהדות'. זעמתי במיוחד על שלושה הוגים, שבכתביהם הייתי בקיא: סעדיה גאון, הרמב"ם והרמזן כהן, שסברו כי משימתם העיקרית היא לבנות אנטיתזות למיתוס ולפנתאיזם, בעוד שהיה עליהם לחפש דרך לרומם אותם לדרגה גבוהה יותר" (עמ' 65). את הדרגה הגבוהה הזו, מוסיף שלום, מצא במיסטיקה היהודית, שבה "קיים תחום של אסוציאציות הנוגע ללא ספק בחוויות האנושיות ביותר שלנו".

כך, כותב ביאל, אל מול תמונת העולם שהציגו הוגים יהודים רציונליסטים, שבה לא היה מקום למיתוס ולפנתאיזם, הרי ששלום מבקש לחשוף דווקא את הרבדים הללו במסורת היהודית, וזאת בעזרת מחקר פילולוגי מדויק – רק כך ניתן יהיה לפענח את האמת המטפיזית הנסתרת של היהדות, ולהעמיד תמונה שלמה יותר שלה. שלום ללא ספק "ניצח" במאבק הזה על פניה של היהדות, אך המי כתב והדיון של ביאל על אודותיו מדגישים שהיני

בשנים האחרונות נדמה שלא עוברים כמה חודשים מבלי שיראה אור ספר חדש שעוסק בדמותו של גרשם שלום או מביא מכתביו. מאז 2013 ראה אור התרגום העברי של יצירת המופת שלו, "זרמים ראשיים במיסטיקה היהודית"; פורסמו התכתובותיו עם חברתו, חנה ארנדט, ועם תלמידו, יוסף וייס, וכן מחקרי החסידות שלו, הדצאות גנוזות על שבתאות, קינות שכתב בצעירותו, ביוגרפיה שכתב נועם זדוף, ועוד. זאת, מבלי למנות את המחקרים הרבים המוקדשים למייסד חקר המיסטיקה היהודית ומחשובי האינטלקטואלים היהודים במאה העשרים. השפעתו של שלום כבר חרגה מזמן מגבולות המחלקות למחשבת ישראל, וניתן למצוא כיום מחקרים העוסקים בו בתחומים כגון: ספרות, בלשנות, היסטוריה, מדעי הדתות ופילוסופיה. גם אם שמו מעולם לא נישא בכל בית בישראל, הרי שכמעט שלושים שנה אחרי מותו ממשיך גרשם שלום לסקרן שכבה אינטלקטואלית לא מבוטלת, שמוצאת השראה בכתביו, בדמותו הסגנונית וברעיונות שהציג.

אל מדה הספרים על שלום מיתוסף כעת "גרשם שלום", תרגום לעברית של ביוגרפיה שכתב דוד ביאל, פרופסור להיסטוריה יהודית באוניברסיטת קליפורניה בדיוויסיס. זהו ספרו השני של ביאל על שלום: בסוף שנות השבעים פרסם את אחד מן הספ' רים הראשונים שנכתבו על הגותו של שלום, וכעת פנה לחבר ביוגרפיה, שפורסמה לפני כשלוש שנים בסדרה היוקרתית בהוצאת אוניברסיטת ייל המוקד-שת לאישים יהודים. ייחודה של הביוגרפיה הזו הוא בשימוש הנרחב שעושה ביאל במכתבים וביומנים של שלום, בניסיון "להיכנס לעולמו הפנימי ולבחון את שלום לא רק כהוגה וכחוקר, אלא גם כאדם" (עמ' 2). הספר נע בצורה כרונולוגית, פותח בילדו-תו של שלום בברלין, מקדיש פרק (ארוך מדי לטעמי) לקשריו הרומנטיים של שלום הצעיר, וממשיך בראשית דרכו בחקר הקבלה, בידידותו העמוקה עם ולטר בנימין וביחסי הקרבה והריחוק עם חנה ארי-נדט, בקשר המתוח של שלום עם אביו ובהחלטה הדרמטית להגר לפלשתינה ולקבוע בה את מושבו. הכתיבה של ביאל בהירה ועניינית, והוא לא נמנע, כעת הצורך, מלשפוט את מושא הביוגרפיה שלו.

ארוס ופאתוס

הפרספקטיבה האישית, האנושית, היא אכן תר-מתו העיקרית של הספר המעניין הזה, והיא מעניקה הצצה לנבכי חייו של שלום ולאישיותו הסוערת. הסערה הזו, הלהט שבו התאפיין, חלחלו באופן מובהק ליצירה המחקרית שלו. כך, אחרי שהוא דן בראשית החברות בין שלום לבין ולטר בנימין – הפילוסוף הגרמני החשוב ששם קץ לחייו ב־1940 במהלך ניסיון בריחה מהנאצים – ביאל לא פוסל את האפשרות שהיה בחברות הזו, שעליה כתב שלום ממואר ("ולטר בנימין, סיפורה של ידידות"), יסוד

צחון הזה, וההבנה של המיתוס והמיסטיקה כחלקים אינטגרליים של היהדות, כלל לא היו מובנים מאליהם בתחילת המאה העשרים.

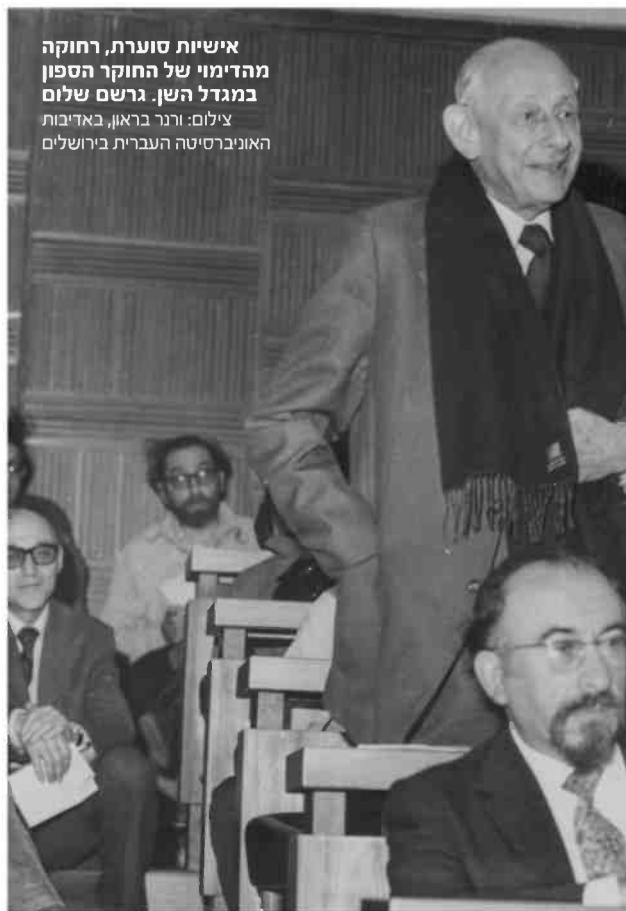
געגוע מחקרי

ספרו של ביאל מעניין גם משום שהוא מקדיש חלקים נרחבים לדיון בשלום כהוגה דעות, ולא רק כחוקר קבלה. מפעלו של שלום אמנם הוקדש ברובו לדיון וחשבון היסטורי, פילולוגי ותיאולוגי של המיסטיקה היהודית, אך באותה מידה נכון יהיה לומר שהמפעל הזה – ושלום עצמו כיוון לכך לא פעם – מקדם פרספקטיבה אידיאולוגית מסוימת על הדת היהודית, ההיסטוריה והתרבות שלה. הדוגמה הבולטת ביותר, שוב, היא דיונו של שלום על השבתאות. אחת הטענות המרכזיות של שלום ב"שבתי צבי" היא שאת היהדות יש להבין בראש ובראשונה בהתאם לאופן שבו נהגו יהודים בפועל, גם אם הדבר אינו עולה בקנה אחד עם קביעות דוג-מטיות כאלה ואחרות. וכך, שבתאות אינה "יהודית" פחות מן החסידות, למשל.

במקומות אחרים, בעיקר במאמרים בענייני השעה, במכתבים ובראיונות, מציג שלום את הגותו בצורה גלויה יותר, כגון במכתב המפורסם לפרנץ רונצוויג על השפה העברית, או בדיוניו על ציונות ומשיחיות. נדמה שדווקא בעידן שבו עולם המחקר הולך ומתפתח מעבר למה ששלום עשה בעצמו – באחרית הדבר של "זרמים ראשיים במיסטיקה היהודית" שתורגם לע"ב רית ב־2016 פורסת חביבה פדיה יריעה ארוכה של חי-דושים בעולם המחקר מאז שיצא ספרו של שלום בש-נות הארבעים – מעניין לחזור דווקא אל שלום כהוגה, כמי שראה את עיקר ההודמנות הציונית בהתחדשות היהדות, כמי שעמד על הקשר בין משיחיות וציונות והזהיר מפני הידרדרותה של האחרונה אל התהום שאליה נפלה השבתאות, וכמי שהדגיש שוב ושוב את אופייה הדינמי והמשתנה של היהדות. אלו רק חלק מן העקרונות שניתן לחלץ מתוך כתביו של שלום, לא בתורת חוקר דווקא אלא בתורת אינטלקטואל מעורב

9.27x29.86	2/2	עמוד 25	מקור ראשון - שבת	02/2020	71983973-7
מאגנס - הוצאת ספרי - 25910					

אישיות סוערת, רחוקה
מהדימוי של החוקר הספון
במגדל השן. גרשם שלום
צילום: זרנר בראון, באדיבות
האוניברסיטה העברית בירושלים

שהציע פרשנות מרתקת למודרניות היהודית. ביאל רואה את הישגו הגדול של שלום כמי ש"הצליח להפוך את מושא מחקרו האוטורי לנושא בעל חשיבות מכרעת לאדם המודרני" (עמ' 189). אך הפופולריות הרבה של שלום בישראל, גם עשורים אחרי מותו, קשורה לא רק לנושאים שבהם עסק, לרוחב היריעה ולברק המחקרי שלו, אלא גם לעובדה ששלום הוא האינטלקטואל הישראלי האולטימטיבי: איש רוח שהיה יכול באותה מידה להישאר בגרמי ניה או להגר לארה"ב, אך בחר, כדברי ביאל, לעזוב את מולדתו "לטובת הרי יהודה הצחיחים, וחקר נושא שלרוב זלזלו בו" (עמ' 190). שלום קשר את גורלו עם מדינת ישראל, ומביתו ברחוב אברבנאל בירושלים השפיע על חורחה לואיס בורחס, אלן גינזברג, פאול צלאן וואק דרידה. במבט על אנשי הרוח שפעלו ביישראל בשבעים השנים האחרונות, שלום – ובמידה פחותה יותר גם חברו הטוב, ש"י עגנון – הוא הדוגמה הבולטת ביותר לאיש רוח שהשפיע באופן עמוק על תרבות העולם.

אך נדמה שיש סיבה נוספת לפופולריות הגואה של שלום: זו קשורה בעיקר לאקדמיה, שממנה יוצאים הספרים על שלום בשנים האחרונות. גרשם שלום נהנה מהילה של מייסד תחום מחקרי, וככזה הייתה לו הפריבילגיה לשרטט זרמים ראשיים ופרקי יסוד, או לשאת הרצאה בעלת שם כללי כגון "להבנת הר" עיון המשיחי בקבלה". כאשר חוקרים בתחומי מדעי היהדות מתגדרים כיום בנושאים צרים, כפלא מסוים של היסטוריה או של הגות, שלום מייצג חוקר שתרים תרומה מחקרית לשבעה או שמונה מדורים בעולם ההגות היהודית, למן הגנוסטיקה ועד החסידות, וכל זאת כאשר הוא לא מהסס לחרוץ דין ולקבוע מסמרות. ייתכן שהגעגוע של חוקרי מדעי היהדות, שניים ושלושה דורות אחרי גרשם שלום, הוא געגוע לימיו הבי-תוליים יותר של תחום הידע הזה, ולהיסטוריון והפי-לולוג שהציג אפשרות לפרספקטיבה רחבה, ולא גרוע ממשכיכות מכחול גסות ומן הניסיון לפענח באמצעותן את צפונותיה של הדת היהודית. ●